

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.99.14>

УДК 811.161.2:[81'37+81'373]:801.631.5

СЛОВЕСНО-ОБРАЗНА ПАРАДИГМА ЧОЛОВІК В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

ДЯДЧЕНКО

Ганна Вікторівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян, Сумський державний університет; вул. Заливна, 31, Суми, 40033; e-mail: annad2004@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5325-1434

Hanna

DIADCHENKO,

Ph.D. in Philology, Senior Lecturer at the Department of Language Training for Foreign Citizens, Sumy State University; 31, Zalyvna St., Sumy, 40033; e-mail: annad2004@ukr.net

РУДЬ

Ольга Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка; вул. Роменська, 93, Суми, 40002; e-mail: olgarud2017@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5985-2422

Olha

RUD,

Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko; 93, Romenska St., Sumy, 40002; e-mail: olgarud2017@ukr.net

У статті здійснено лінгвостилістичний аналіз словесно-образної парадигми «чоловік» у поетичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Виявлено номінації, що представляють семантичні рівні «зовнішній портрет», «психоемоційний портрет» і «соціальний портрет» чоловіка. Схарактеризовано актуальну тенденцію до стилістично зниженого моделювання цього образу. Констатовано, що семантико-стилістичний розвиток словесного образу чоловіка засвідчує поєднання традиційних та інноваційних підходів сучасних авторів.

Ключові слова: словесно-образна парадигма, архісема, семантичний зріз, лексико-тематична лінія.

Словесно-образну парадигму *чоловік* в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття формують стилістично різнопланові номінації – і прямі (*хлопчик, підліток, легінь, муж-*

чина; господар, студент, мотоцикліст, солдат, медик, моряк; кумир, самотник, ловелас, хуліган), й образні, вторинні (теле-сик, буйтур, Буратіно та ін.). За стилістичною природою, це видові конкретизатори, які семантично або асоціативно підпорядковані родовій номінації *чоловік* – «1. Особа чоловічої статі; протилежне жінка. 2. Одружена особа стосовно до своєї дружини» (СУМ XI: 349).

Найбільш продуктивний розвиток образної мікропарадигми *чоловік* спостережено щодо позначення віку, фізичної сили, опису зовнішності та психоемоційних характеристик.

Зафіксовані в поетичних текстах **характеристики чоловіка за віком** охоплюють усі основні періоди фази біологічного життя людини та її соціального становлення: дитинство, підлітковий вік, юність, молодість, зрілість, старість. Стриженними в їх мовоописах виступають об'єктивно умотивовані загальнономовні номінації. Наприклад, із художнім зображенням осіб чоловічої статі в дитячому віці логічно корелюють лексеми *хлопчик, хлопчина, хлопча*, зменшено-зневажлива *хлопчисько*, фамільярне слововживання *пацан* тощо. Імпліковану в них вказівку на вік посилюють означення *малий, маленький*, пор.: *На черешні, що зрубана / й спалена давно, / малий хлопчик до стовбура / прихилив чоло* (І. Малкович); *в найпершому [видінні] маленький хлопчик / запитує гонорову темноволосу жінку на коні* (В. Герасим'юк); *Ти стояв собі на березі / Край села – малий хлопчина, / Всю довкола, аж до вересня, / Далечінь торкав очима* (Ю. Бедрик); *Задумало чудне оте хлопча / На крилах вище сонечка злетіти* (В. Чубур); *А хлопчисько зрадив, / Маленький і дурненький, / І почав бігати лугом / У білій сорочці до п'ят* (М. Гриценко); *і газетні хлопчиська в картузиках / тупочуть у такт босоногими черевиками* (Ю. Андрухович); *...грав би за моряків <...> вечорами / ходив би на міський пляж – кумир для вигорілих / від сонця пацанів* (С. Жадан).

Художня естетизація лексеми *підліток* відбувається в поєднанні з прикметниковими та іменниковими означеннями: *ми разом з тобою росли <...> змужнілі підлітки голені мокрі скроні / гімнастичні знаряддя в спортзалах* (С. Жадан); *Як підліток-принц в шатах кольору ранку вповні* (М. Кіяновська).

Вікову характеристику «юність, молодість» відтворюють однойменні автологічні означення або сполуки з числівником – вказівкою на вік людини: *Тореадор посеред арени. / Він молодий. Він всміхається кволо <...> Він усміхається, сильний і юний. / Очі зухвали виклично сяють* (М. Савка); *Задимлений студент в полоні двадцяти. / Любові ти шукав, кому ж молився ти?* (В. Неборак). В останній ілюстрації значення «молодість» увиразнене маркером соціального статусу особи *студент*, що теж є опосередкованим виразником семантики віку.

Серед зафіксованих у поетичних текстах означень чоловіків зрілого віку – прикметники *тридцятилітній, сорокалітній*, пор.: ну, ось ти – **сорокалітній** мужчина – ще / укладаєш слова / ще записуєш їх – що ж тут нового? (В. Махно); **Тридцятилітній Буратіно**, / Я все такий же **оптиміст**, / **Против** давно свою Мальвіну, / **Що мав – пустив коту під хвіст**. / Але щовечора я **п'яний** / **Сміюсь** в харчевні **на весь рот**, / **Веселий, гарний, дерев'яний**... (Ю. Позаяк). Звертаємо увагу на іронічне переосмислення закладеного у прикметнику *тридцятилітній* значення зрілості, що нівелюється внаслідок поєднання із вторинною номінацією *Буратіно*. Відповідний художній образ чоловіка набуває ознак інфантильності, недбалості, соціальної безвідповідальності. Текстові маркери цих рис – прикметник *п'яний*, дієслово *пропивати*, вислів *пустити коту під хвіст* [пор.: фразеологізм *собаці під хвіст* – «даремно, марно, без позитивних наслідків» (ФСУМ II: 924)]. Інфантильність головного героя вербалізована в шаржовано-гротескному описі його веселощів, з яким пов'язана розбудова текстової лінії *оптиміст – сміятися на весь рот – веселий* [пор.: *на весь рот (сміятися)* «дуже голосно, щосили» (СУМ VIII: 886)].

Носіями ознаки за віком 'старість' виступають епітети *сивий, посивілий, сивобородий*, які в аналізованих текстах зафіксовані щодо дистрибутивів *вояк, господар, старець*, пор.: *І тоді розповів мені сивий вояк / восени, уночі, про жінку* (В. Герасим'юк); *Увечері, <...> до камінної зали приходить господар – поважний / і посивілий / ще в тридцяті роки* (Г. Петросаняк); *сивобородий старець (хто він?) / вираховує день і годину / мого наступного народження* (С. Пантюк).

Ознака **фізичної сили** – стрижнева у семантичній структурі означень *здоровий, сильний, дужий*, які в аналізованій поезії послідовно поєднуються із прямими й образними номінаціями чоловіка (*мужчина, буйтур*) та особовим займенником *він*: **Здоровий, сильний мужчина** <...> *що завиграшки радить собі із навалою впертих, тупих, непокірних предметів...* (О. Забужко); *з-під гумусу квилять буйтури суворі та дужі* (А. Бондар); **Він усміхається, сильний і юний** (М. Савка). Та сама ознака домінує у фольклорній характеристиці *богатирська сила*: *Був такий легінь, / який мав силу богатирську* (В. Герасим'юк).

Художніми маркерами фізичної сили чоловіка виступають також мікрообрази, що постають при поєднанні соматизмів *рука, торс* із означенням *міцний*, пор.: *...в тебе руки міцні і смагляві* (О. Башкирова); *ось вони – міцні чоловічі руки / зжовкли татуювання на міцних чоловічих торсах* (С. Жадан).

Значення «високий зріст» передають епітетні характеристики (*двометровий, довготелесий*), а також описова сполука *високого зросту*, пор.: *На розі кармелітської та Духа / Святого двометровий зимний хлоп / лежав* (Ю. Андрухович); *Все несправжнє – занадто просто. / Просто гірко і просто гірше. / Він красивий, високого зросту – / Клятий біль із поганого вірша* (Ю. Бурковська); *А ти смішний, довготелесий, / Не для кіна і не для преси / Встаєш і танеш у п'їтмі* (С. Пантюк). Помітною при цьому є емоційно-оцінна диференціація: схвальна (*красивий, високого зросту*) та насмішувата (*смішний, довготелесий*).

Пор. також гіперболізацію за ознакою «розмір» у фрагменті поезії Н. Неждани: *ти такий великий / що на тобі можна малювати планету* (Н. Неждана).

Деталізоване зовнішнє портретування чоловіка умотивовує увагу до портретних деталей *очі, губи / вуста, руки*, пор.: *В тебе ніжні вуста, <...> / Двійнику темноокий смішного кохання мого* (О. Башкирова). Окрім продемонстрованої композитної характеристики кольору очей *темноокий*, у поетичних текстах зафіксовано також традиційне означення *блакитноокий* [*і люди прославляють стоголосо / блакитноокого Царя* (Л. Стринаглюк)] та індивідуально-авторський образ *очі кольору завтра* [*Любий / у тебе очі кольору «завтра»* (Н. Неждана)]. Прикметно, що всі вони є вербалізаторами мотиву кохання.

Оказіональна словосполука *лазерні очі* – це іронічна авторська характеристика гострого, пронизливого погляду сучасного чоловіка: *У неї броньоване серце, / У нього лазерні очі* (А. Троян).

Зовнішньопортретну мовно-естетичну опозицію становлять епітетні образи *ніжні вуста* та *липкі губи*. Останній входить до складу ширшого негативно конотованого мінітексту із лексичним центром – розмовною номінацією *бабій* у формі множини: *Брудні, безпорадні, бліді бабії / Липкими губами торкають повітря* (С. Пантюк). Означення *брудні, безпорадні, бліді* – це різноаспектні і водночас оцінно суголосні негативні характеристики *чоловіків*, нерозбірливих у стосунках із жінками.

Вторинні, однак показові деталі портретування *чоловіка* – назви одягу. Дуже часто їх присутність у тексті пов'язана не тільки з описом зовнішнього вигляду, але й із окресленням емоційно-оцінних характеристик або створенням загального колориту висловлення – лірично-піднесеного чи саркастично-зневажливого: *Чистими станемо. Сяйнем сорочками білими* – / *всі – музиканти, всі віртуози-красені...* (Ю. Андрухович); *Як підліток-принц в шахах кольору ранку вповні.* / *Любов-коломбіна вдвляється в липи, як в лиця* (М. Кіяновська) / *Зі старого під'їзду крізь розбиті двері / вийшов рожевий дегенерат.* / *Біла льоля.* / *На грудях дзвіночок.* / *А що треба ще для гарного хлопця?* (С. Жадан). Створення й інтенсифікацію колориту поетичності забезпечують семи 'світло', 'чистота', наявні експліцитно (*сяйнути білими сорочками*) чи імпліцитно (*шати кольору ранку вповні*). Водночас у поезії постмодерніста С. Жадана спостерігаємо показову нейтралізацію цих сем або навіть їх переакцентування. Зокрема, портретна деталь *біла льоля*, корелюючи із ліричним суб'єктом *рожевий дегенерат*, втрачає позитивну оцінність і набуває колориту зневажливості. У річищі такої трансформації слово-образ *гарний хлопець* також набуває зневажливого звучання.

Знаковими для психоемоційного портретування чоловіка є номінації та образи, що розвивають мотив кохання. Зокрема це номінація особи *ловелас* [«Спокусник, зальотник жінок» (СУМ IV: 537)], трикомпонентна генітивна метафора *темноокий двійник кохання*, формули-самоназви, що складаються з особового займенника *я* або неозначеного займенника *хтось* і

поширеного предиката-пояснення (часто за зразком фольклорної формули «той, хто [є кимсь]»). Пор.: гітара в пальцях ловеласа, / на звуки вишукані ласа (В. Неборак); В тебе ніжні вуста, в тебе руки міцні і смагляві, / Двійнику темноокий смішного кохання мого (О. Башкирова); Дівчина, розкуйовджена, як весняне деревце, / я - **той, хто одночасно і вітер, і гребінець**, / та **той, хто творить свято**, коли ми зустрічаємося (В. Голобородько); *Ти навіть не помітиши, ти ж бо – Жінка. / Й не відаєш, в божественність сповита, / Що є на світі хтось, хто на хвилинку / Твій погляд мріє на собі зловити* (М. Мошик).

Контекстуальна кореляція ключових дієслів *кохати / любити* та метафор *дихати нею* [жінкою], *прикипати серцем* інтенсифікує семантику «сила кохання»: **Він** цю жінку **кохав** і не міг, щоб не **дихати** нею, / і не міг не померти, коли не настало весни (С. П'ятаченко); *Чи він любив мене? Мабуть, без тями. / Юначе серце прикипало вечорами* (О. Рутецька).

Із проілюстрованими образами помітно дисонує саркастичне метафоричне самовизначення ліричного героя С. Пантюка: *посипавши ноги попелом / сміюся гіркими сльозами / обмиваю обличчя горілкою / я **почесний донор любови** / для всіх бажаних* (С. Пантюк). Негативну експресію, гротеск, формує сукупність кількох стилістичних компонентів: трансформована фразеосполука *посипати попелом ноги* [пор.: *посипати попелом голову* – «вдаватися в жалобу, в тугу; втрачати мужність, надію» (СУМ VII: 206)], оксюморон *сміятися гіркими сльозами*, побутовизм *горілка*, поєднання емотива *любов* з офіційною назвою *почесний донор*.

Для характеристики *коханого чоловіка* в «жіночій» поезії активно використовуються конструкції звертання, зокрема із субстантивованими формами *коханий, милий, любий* у позиції вокатива: **Коханий**, ми – останні українці?! / По нас – холодні зорі, дикий мак?! (Л. Ромен); **Милий**, вина меланхолії переповнюють чашу (Г. Петросаняк); *О, Кохання! Так розум зугблю! / Я страждаю, мій любий* (Л. Ромен).

Внутрішній портрет *чоловіка* дещо асиметричний щодо показу позитивних (радість, задоволення, щастя) і негативних почуттів (сум, безсилля, душевний біль) із переважанням останніх.

Кількісне домінування слово-образів із семами моделювання змісту ‘сум’, ‘безсилия’, ‘безпорадність’, ‘розчарування’ цілком узгоджене із постмодерною тенденцією до зображення сучасника як представника «розгубленого покоління». пор.: *Нещасний чоловік, що в нього все позаду, / злітає журавлем у мокрі небеса / і дивиться згори **безсило та нерадо*** (Н. Федорак); *Нещасний чоловік, селянський остарбайко, / рушає по грибів канцерогенну пайку, / долаючи **судоми мозкових півкуль*** (Н. Федорак); *І якщо у тебе кепський настрій, / і ти хотів би поліпшити його / присутністю жінки з квітами, / і не хотів би взяти двох **нещасних чоловіків** / у своєму таксі, / все ж спинися і підвези / самотнього чоловіка* (В. Голобородько). Крім означення *нещасний чоловік*, виразниками негативно-оцінних характеристик є прислівникові епітети *безсило, нерадо*, орудний порівняння *злітає журавлем* (згадаймо символіку орнітономена у відомій поезії Б. Лепкого «Журавлі»). Звернімо увагу на епітетний образ *селянський остарбайко*, що сигналізує про появу мотивів «нещастя» і «розлука з рідною землею». Авторська неолексема *остарбайко*, утворена від запозичення *остарбайтер* [СУМ-20: 1. іст. Мирні жителі зайнятих німецько-фашистськими військами регіонів Східної Європи, вивезені на примусові роботи до Німеччини. 2. ірон. Про тих, що їздять за кордон на заробітки; заробітчани (<https://sum20ua.com/?page=2142&searchWord=остарбайтер&wordid=186898>)] за допомогою українського суфікса *-к-*, вдало вписується у стратегію опису психоемоційного портрета *нещасного чоловіка* (актуалізовано 2-ге значення лексеми).

Своєрідну опозицію до розглянутих становлять слово-образи із емоційними архісемами ‘хижий’, ‘жорстокий’, ‘злочинний’. Знакові з цього погляду художні означення *хижий, злочинний, причинний*, порівняння з *василіском* [«казкова тварина, яка вбиває своїм поглядом» (СУМ I: 296)], інтегроване в текст ім’я відомого італійського психіатра Чезаре Ломброзо, який досліджував феномен людської злочинності (ЮЕ: 521). Пор.: *Як тобі убити самурайство, / **Хижий, дивноокий азійт?*** (О. Башкирова); *Тільки, знай, дивися в кожне обличчя: / ці **хлопаки** писані ще **Ломброзом** – // щось таке **злочинне, таке причинне** / прозирає з їхніх сумирних писків. / В них минуле*

каторжане, судочинне – / словом, вони схожі на василісків (Ю. Андрухович).

Серед актуальних для поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття психоемоційних характеристик чоловіка варто виокремити слово-образи, які формують тематичний сегмент «розумова діяльність». Відповідні сполуки протиставляються за ознаками «здатний до інтелектуальної діяльності» (замислений) та «розумово обмежений, нетямущий» (нерозумний, дурненький, із розумовим ганджем, з дуба вправ тощо) із виразним кількісним переважанням останніх. Пор.: *Веселим співом пташка зустріча / Злет сонечка у неземне безмір'я... / Замурзане замислене хлопча / Майструє крила з гусячого пір'я* (В. Чубур); *Подивися / в очі тієї, від ласки якої так вперто тікаєш: / в їх глибині, окрім ніжності, туги, печалі, / ти, нерозумний хлопче, побачиши найбільш досконалі / відображення того, кого ти безмірно кохаєш* (Г. Петросаняк); *А хлопчисько зрадів, / Маленький і дурненький, / І почав бігати лугом / У білій сорочці до п'ят* (М. Гриценко); *Гей, козаче, <...> чи ти від жиру молодого, як собака, сказився, / чи ти у лиху годину із розумовим ганджем уродився* (В. Голобородько); *Цей чоловік вродився, певно, з дуба. / Чи з дуба вправ – не знаю, / без різниці. / Його точила істина беззуба – / Одна із тих, що їм вночі / не спить* (Л. Мовчун). Позитивну оцінку розумової діяльності в першій ілюстрації вербалізує епітет *замислений*, ужитий щодо номінації особи *хлопча*. Зменшено-пестлива форма цієї номінації інтимізує поетичне висловлення, надає йому ліричності. Водночас у низці негативно-оцінних характеристик, поєднаних із лексемами *хлопець, хлопчисько, козак, чоловік*, простежуємо градаційну шкалу – від поблажливої зневаги (*нерозумний, дурненький*) до інвективи (*із розумовим ганджем; з дуба впасти*).

Знаковим для української поезії кінця ХХ століття (власне, для постмодерної поезії пізніх вісімдесятих – дев'яностих років) в аспекті мовного портретування чоловіка-сучасника є розвиток мотиву вживання алкоголю. Саме з ним пов'язана активна присутність у текстах прикметника *п'яний*, іменників *похмілля, оковита, самогон*, дієслова *впитися* [«п'ючи вино, горілку і т. ін., п'яніти, ставати п'яним» (СУМ Х: 458)].

Пор.: *Але щовечора я п'яний / Сміюсь в харчевні на весь рот* (Ю. Позаяк); *Їх газди мокрі в тихому похміллі. / Їх зорі вічні. Їх газдині злі* (В. Герасим'юк); *Гей, козаче, чи ти через міру на radoщах від перемоги / оковитої впився, / чи ти від жиру молодого, як собака, сказився* (В. Голобородько); *Нещасний чоловік – у нього все позаду – <...> обпалений вогнями самогону й – саду* (Н. Федорак).

Про актуальність теми й мотиву **самотності** для мовоопису чоловіка свідчить частотне вживання спільнокореневих або синонімічних лексем: субстантива *самітник*, епітетів *одинокий*, *самотній*, які характеризують дистрибути *мужчина*, *чоловік* тощо. Наприклад: *Скляна коса, / скляні перса, / скляна уся – / отака тепер твоя жінка, / самітнику* (В. Голобородько); *щоб кожен в своїй ойкумені сягнувши зірок і / планет, / знайшовши предмет любові, любив собі цей / предмет, / окрім, звичайно, дебілів і одиноких мужчин* (С. Жадан); *Таксисте, якщо на розі тебе спинить / жінка з квітами у руці / або самотній чоловік з горем замість квітів, / то кому ти спиниш своє таксі? <...> все ж спинися і підвези / самотнього чоловіка* (В. Голобородько).

Окремий сегмент образної парадигми *чоловік* формують слово-образи, що тематично належать до площини «соціальний портрет». Із-поміж них на окрему увагу заслуговують текстові фрагменти, об'єднані значення «військові поняття». Наприклад, на належність до військової сфери вказують контекстуальні зв'язки номінації *чоловік* із військовими номінаціями осіб (*солдат*, *воїн*), також із батальною лексикою *полк*, *спис*, *штандарт* [«прапор кавалерійської частини, ескадрону» (СУМ XI: 533)] тощо. Пор.: *глянь – хоробрих воїнів полки / дозрівають в їхніх животах* (І. Малкович); *І стали зустрічатися чоловіки всі стрижені під «нуль» / (або іще називають таку зачіску «під Котовського»), / і не знав я, чи це все майбутні солдати / (так де їхні штандарти і барабани?)* (В. Голобородько).

Естетизація образу чоловіка-військового пов'язана з відомим перифразом *хлопці в беретах* [І підноситься стовп вулканічного ревного жару – / стоїмо й мовчимо, як по горло в ріці... / Просто хлопці в беретах мають вівчарок, / і вони роздерли б нас як зайців (Ю. Андрухович)], а також із уведенням в текст імен античних богів кохання і війни, що

стають компонентами метафори [*Чоловічу природу роздвоїли Ерос і Марс, / Як можливість для ролі відбутися грою, / Як важливість актору овацій, чи «браво!», чи «клас!» / О кохана, ти ж знаєш, як прагнем цього після бою!..* (С. П'ятаченко)]. Для експресивізації висловлення такі одиниці можуть поширюватися оцінними епітетами (*хоробрі воїни*).

Водномузпоетичних текстів В. Голобородька спостерігаємо акцентування відмінностей жіночого і чоловічого світоглядів. До елементів жіночої картини світу у цій художній концепції уналежнені *маскарад, свято*, до чоловічої – *маска, автомат, шинель, каска* тощо, пор.: *Дівчата гукали: маскарад! / Хлопці стали чіпляти на обличчя маски. / (Та й смішні ж ці хлопці!) <...> Дівчата їм клали на плечі руки, – / ті руки світилися святом, – / та хлопці (такі дивні!) / скидали їх обережно / і брали автомати, шинелі і каски* (В. Голобородько). Акцентовано також нерозуміння жінками сутності війни, що виявлено в епітетних оцінках хлопців *смішні, дивні*.

Специфічну тематичну групу формують слово-образи з архісемою 'козацтво'.

Частотне в поетичній мові звертання до осіб чоловічої статі *козаче* успадковане від народної поезики і на сьогодні вже фактично десемантизоване, не має традиційного історичного змісту, синонімізується із *хлопче, чоловіче*. Пор.: *Гей, козаче, чи ти через міру на radoщах від перемоги / оковитої впився, / чи ти від жиру молодого, як собака, сказився* (В. Голобородько); *А ти ж, козаче, випив мене вщертъ. / Одну шаблюку мав при кунтуші, – / за що ж сподобивсь мати дві душі?!* (Л. Голота).

У частині поетичних текстів усе-таки спостерігаємо своєрідну художню реконструкцію фольклорного образу козака Мамає через порівняння з ним чоловіка-сучасника; *Козаком Мамаєм вичікую зустрічі з нинішнім днем. Заправляю оселедця за вухо, складу ноги по-турецькому на гуртожитськiм ліжку. Змахну шабелькою-сестричкою, бренькну струною вірної бандури, вкушу кінчик вуса* (І. Ципердюк). Архетипний образ козака Мамає доповнюють мовні деталі *оселедець, шабелька-сестричка, бандура*; зрештою, весь контекст становить типізоване портретне зображення легендарного козака-лицаря.

Цілісність розгортання мотиву «козацтво» підтримує текстовий маркер *Широкий Луг* (очевидно, авторська трансформація топоніма *Великий Луг* – низовини на лівому березі Дніпра, нижче острова Хортиця, на території якої містилася Запорізька Січ [Жайворонок 2006: 70–71; Кащенко 1017: 4–5]). Пор.: *Отож кружеляю тут sake з полпотівцем і / чайкаништом / Були б непогані хлопці – друзі в Широкому Лузі / Ковтнемо бува й привидиться: ідемо степом чистим / А вранці прочунаєш голову і все під тією ж Фудзі* (О. Ірванець).

Мовно-естетичну повновимірність образної парадигми чоловік доповнюють образи із тематичної площини «професія, рід занять» – *медик, ворожбит, моряк, мореплав, купець, тореадор* та ін. Пор.: *в ротову мою порожнину від крику аж пурпурову / зазирали медики ворожбити та інші знаючі хлопці* (Ю. Андрухович); *і моряків чужоземних зграї та сонми / гупають в двері – скиглять – і фрази лайливі / діти збирають із мушлями в цьому заліві* (В. Махно); *Узявши на плечі сувій дорогої парчі, / Ти сходиш на берег багатим купцем-мореплавом* (М. Савка); *Ритми напружені. Зір – тятивою. / Сотні очей запалились хворо. / Хвиля судомна йде за ходом / Чорноволого тореадора* (М. Савка).

Іноді для художнього опису роду занять ліричного героя використовуються метафори: *Хор – це класична виставка горлянок / на тлі у фраки схованих мужчин, / що нарізно – абсурдні. Їхній чин – / пліч-о-плічність, гармонія, порядок* (І. Малкович). Мовоопис чоловіка-хориста – це кількаступеневе нарощення іронійно забарвлених художніх деталей: генітивна метафора *виставка горлянок*, зовнішньопортретний образ *мужчини, сховані у фраки* (зауважмо знаковість семантичної трансформації *мужчина, вдягнений у фрак* → *мужчина, схований у фрак*), оказіональна характеристика *пліч-о-плічність*.

Важливий штрих мовної характеристики чоловіка – його мова. Традиційне уявлення про небалакучість чоловіків вербалізує дієслівна метафора *ліниво перекидуватися словами*, де основну оцінку мовлення виявляє прислівник *ліниво*, пор.: *чоловіки – покурюючи товсті сигари з-під / широких капелюхів / у чоботях зі скошеними обцасами – ліниво / перекидуються словами / про фієсту* (В. Махно).

Низка контекстів містять виразно негативні, іноді підкреслено зневажливі номінації чоловіків – лайливі слова, жаргонізми, сленгізми: *Ой розкажи-но, Яри, у, у, но / (це ніби сповідь моя), – / яка полюбе дівчи, у, у, на / такого **кретина**, як я?* (І. Малкович); *в залі / на старих продавлених кріслах сидять кілька / пенсіонерок / і **збоченців** і дивляться на цих вічно молодих / дівчаток, / чії обличчя запам'ятовувались із перших / дитячих переглядів* (С. Жадан); *І знов імена **блюваків** і повій / З'являються на реставрованих титрах* (С. Пантюк); *Як **останній мудила**, гризеш посторонки й вудила. / Чим, епохо, крім СНІДу, іще ти нас нагородила?* (О. Ірванець). Прикметник *останній* маркує найвищий вияв оцінності, закладеної в номінації *мудила*.

Отже, образні засоби парадигми *чоловік*, реалізованої в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття, засвідчують різноаспектні характеристики однойменного мовообразу на семантичних рівнях «зовнішній», «внутрішній», «соціальний портрет». Загалом моделювання слово-образу чоловіка відповідає мовно-світоглядним настановам авторів до стилістичної розбудови образу людини-сучасника. До особливостей парадигми *чоловік* зараховуємо потужний розвиток семантичного рівня «військові поняття» і тематичної групи «професія, рід занять». Нанашу думку, це засвідчує зв'язок з українською народнопісенною та літературною традицією, для якої образ українського *козака* є типовим, еталонним, а також підтверджує патріархальність національного світогляду, у рамках якого виконавцем суспільних, професійних ролей є передусім чоловік. Отже, семантичні зв'язки і стилістична оцінність образу *чоловіка* в сучасній українській поезії зумовлені органічним поєднанням елементів традиції та інновацій в національному постмодерному мовомисленні.

Білоноженко В.М. (укладач). Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2003.

Білоноженко В.М. (укладач). Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. Київ: Наукова думка, 1999.

Блаженний. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Блаженний> (дата звернення: 20.05.2023).

Бурячок А.А., Гнатюк Г.М. (укладачі). Словник синонімів української мови: у 2 т. Київ: Наукова думка, 2001.

Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006.

Каценко А. Великий Луг Запорозький. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=13208> (дата звернення: 20.05.2023).

Пастушенко Т.В., Першина Т.С. Остарбайтери. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ostarbajtery_V (дата звернення: 20.05.2023).

Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Юридична енциклопедія: у 6 т. Т. 3: К – М. Ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.). Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001.

Foley L. The Last Serious Thing: Modernist Responses to the Bullfight. London: Queen Mary, 2014.

REFERENCES

Bilonozhenko, V.M. (Ed.). (1999). Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language: in 2 vol. Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).

Bilonozhenko, V.M. (Ed.). (2003). Dictionary of Ukrainian Phraseology. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Blessed. *Great Ukrainian Encyclopedia*. URL: <https://vue.gov.ua/Blessed> (accessed: 20.05.2023) (in Ukr.).

Buriachok, A.A., Hnatiuk, H.M. (Eds.). (2001). Thesaurus of synonyms in the Ukrainian language: in 2 vol. Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).

Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 vol. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Foley, L. (2014). The Last Serious Thing: Modernist Responses to the Bullfight. London: Queen Mary (in Eng.).

Kashchenko, A. The Great Zaporizhian Meadow. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=13208> (accessed: 20.05.2023) (in Ukr.).

Legal Encyclopedia: in 6 vol. (2001). Vol. 3: К – М. Kyiv: Ukrainska Entsyklopediia im. M.P. Bazhana (in Ukr.).

Pastushenko, T.V., Pershyna, T.S. Ostarbeiters. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ostarbajtery_V (accessed: 20.05.2023) (in Ukr.).

Zhaivoronok, V.V. (2006). Symbols of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary-Guide. Kyiv: Dovira (in Ukr.).

Статтю отримано 22.05.2023

Hanna Diadchenko, Olha Rud

METAPHORICAL PARADIGM MAN IN THE UKRAINIAN POETRY FROM THE LATE 20TH TO THE EARLY 21ST CENTURY

The paradigm of images united by the archiseme ‘man’ in the analysed corpus of poetic texts is represented by stylistically diverse nominations. These nominations include both functionally desemantized terms and units having powerful associative-imagistic potential.

Epithetic and metaphorical combinations, which are components of the mentioned paradigm, encompass various external portrait and internal psychological characteristics. Within the semantic level of the “external portrait”, they provide indications of age, outline physical traits such as strength, height, eye colour and shape, describe clothing and mannerisms.

The semantic level of the “internal portrait of a man” represents the linguistic description of moods and feelings of contemporary man. The strongest among them is the feeling of love. It includes moral evaluations of individuals, characterization of their thinking and speech, activation of folklore motifs, as well as the incorporation of the “signifying” motifs of alcohol consumption and solitude, typical for 1990s poetry.

The analysis of the textual segment with the meaning of “social life” reveals a significant development of imagery related to “military concepts” and “profession and occupation”. Among other semantic-imagistic vectors observed within the paradigm of a man, there is an active development of the lexico-thematic line of person → nature and the presence of a considerable number of contexts saturated with obscene vocabulary.

In general, the modelling of the image of a man corresponds to the linguistic and worldview orientations of authors in the stylistic construction of the image of a contemporary person. The particular features of the paradigm of a man include the significant development of the semantic level of “military concepts” and the thematic group of “profession and occupation”. In our opinion, this indicates a connection with Ukrainian folk and literary traditions. Thus, semantic associations and stylistic evaluations of the image of a man in contemporary Ukrainian poetry are determined by the organic combination of tradition and innovation in national postmodern linguistic thinking.

Key words: imagery paradigm, archiseme, semantic slice, lexical-thematic line, intertextual connections.